

Архимандрит Нифон
Игуман манастира Светог Нектарија, Глифада

ФИЛОКАЛИЈСКО ПРЕДАЊЕ КОД САВРЕМЕНИХ ОТАЦА

Филокалија је зборник књига које садрже светоотачку мудрост од 4. до 15. века. Ову антологију текстова приредили су Свети Никодим Светогорац и Свети Макарије Нотарас, а први пут је објављена 1782. године. Овај зборник обухвата 36 аутора, а њихови текстови представљају квинтесенцију православног исихастичког предања. Заједничка карактеристика свих текстова је подвижнички и исихастички пут, којим идући, човек се приближава божанској светлости, постајући целовита и савршена личност.

Може се рећи да су исихастички и филокалијски покрет два велика духовна покрета православног монаштва који су имали веома значајне последице, како по живот и ход монаштва, тако и по читаву Православну Цркву. Оба ова покрета почела су на Светој Гори и према њој су била окренута. Исихастички покрет се јавио у 14. веку, када је цветали и ширили се рационалистички дух и схоластицизам Запада. Током овог кризног историјског периода, исихастички покрет је очувао и истакао идентитет Православне Цркве и православних народа. Исихастички покрет, са Светим Григоријем Паламом Светогорцем и солунским Архиепископом, који је дао главни израз, истакао је опитни карактер Хришћанске вере, оповргавајући рационалистичко учење Запада.

Исихастички дух се брзо раширио у целом Православном свету, а не само у границама Византијске империје, која је у то време већ била територијално ограничена. Карактеристично је да су Срби први превели дела Светог Григорија Паламе на свој језик и поштовали га као Светитеља пре званичног проглашења, што је довело до великог ширења исихазма у Србији. Ширење исихазма имало је значајан утицај на уметност и културу Србије, као и на целокупан простор Балкана. У Бугарској, на пример, исихастички дух је пренео Свети Григорије Синаит, са својим настављачем бугарским монахом Теодосијем и његовим учеником Евтимијем. У Румунији исихазам се брзо раширио свим друштвеним слојевима, чему је највише допринео исихаста Свети Нил, Митрополит Влашке, претходни Патријарх константинопољски, као и влашки кнез Neagoe Basarab (1512-1521), ученик Светог Нила и Светог Нифона, Патријарха константинопољског.

Импресиван је утицај исихазма и на Русију, са представником Светим Нилом Сорским. Међутим, пошто су преовладали монаси Јосифити, који су се противили духу Светог Нила, исихастичко предање у Русији је запостављено, монаштво и светоотачко богословље постепено је утихнуло, отворивши пут за западни дух и посветовњачење црквеног и друштвеног живота. Исто се, нажалост, десило, у мањој или већој мери, и у осталим балканским земљама.

У другој половини 18. века на Светој Гори почиње да се одвија један од најзначајнијих духовних догађаја у периоду турског ропства, познат као филокалијски покрет, такође познат и као покрет “кољивара”, који траје до наших дана. Овај покрет је донео обнову исихастичког духа, имајући дубок утицај на читав православни свет. Циљ филокалијског покрета био је духовна подршка православнима, на основу светоотачког предања и литургијског живота. Главни представници овог покрета били су Свети Макарије Коринтски и Никодим Светогорац, који су објавили прво издање Филокалије 1782. године, као и зборник “Евергетинос”.

У овом периоду, у коме су схоластички утицаји и јуридикчка теолошка схватања Запада формирала у православном простору изван пијетистички етос, зборник Филокалије долази да уравнотежи ствари. Схоластичкој и рационалистичкој западњачкој мисли супротставља се подвижничко духовно предање источних Светих Отаца. Улаже се труд да се Филокалијом, не само сузбију теолошки токови Запада, него да се, шта више, обновити монашки и црквени живот, који је у то време био у декаденцији. У том

периоду отуђење је било толико велико, да је многе навело да негирају чак и само дејство Божанске Благодати.

О поменутом догађају Свети Никодим Светогорац карактеристично пише: “Заиста је чудно да када чујемо како благодат дејствује у другима, завидећи клеветамо их, и сами не верујемо да благодат дејствује у садашњем времену” (Предговор Филокалије, 1. том).

На другом месту Свети Никодим говори да је исихастички пут умне молитве био ретка појава чак и међу монасима. “Онде где су претходно многи, чак и они који живе у свету и цареви и они који обитавају у дворовима, иако оптерећени многобројним светским бригама и трудовима, имали једно дело – да се непрекидно моле у својим срцима, као што налазимо у списима, а сада из немара и незнања, не само међу онима који живе у свету, већ и међу самим монасима који монахују у тишини, веома је ретко – о, каква штета – и тешко се може наћи. Чак и црквени вођи врло често нису били познаваоци дубоког духовног светоотачког предања, што је довело до кварења православног начина размишљања чак и код њих.”

Филокалијски покрет суштински је допринео обнови верског живота и поновном повезивању читавог Православља са његовим духовним коренима.

У другој половини 20. века, примећује се извесни наставак духа филокалијског предања код светогорског монаштва, који је утицао, не само на монахе, већ и на целокупну пуноћу Православља. Ова тврдња налазе свој израз у делима савремених светих личности, као што су Свети Силуан Атонски, Софроније Сахаров, Јосиф Исихаста, Пајсије Светогорац, Данило Катунски и Старци Јосиф Ватопедски, Емилијан Симонопетритски, Јефрем Филотејски, и други, чије присуство је допринело процвату атонског, и шире, монаштва у целини.

Слабљење исихастичког предања у православном свету и академској теологији, утицало је и на монаштво, чак и на светогорско монаштво, за које би се очекивало да чврсто држи предање. Наравно, било је појединих личности монаха који су били истински изражаваоци исихастичког предања, који нису наилазили на разумевање од стране осталих монаха и често су били погрешно тумачени. Због тога су живели сами, окушајући мед Благодати, који, на жалост, нису могли да предају другима, јер нису налазили погодне примаоце њиховог духовног стања. Имамо примере великих подвижника и исихаста, који нису били истакнути, него су откривени од стране људи који воле исихастичко предање, који су затим успели, оснивајући своја братства да на остатак Свете Горе и на остало Православље пренесу наставак филокалијског предања.

Наводимо само неке примере да бисмо аргуентовали речено. Освештани исихаста отац Сава духовник, није примао готово никога, нити је оставио братство или наследнике свог духовног стања. У својим писмима Свети Јосиф Исихаста помиње исихасте које је сам упознао: “Био је старац Калиник. Изврстан подвижник. Затворник четрдесет година. Бавећи се умним радом и хранећи се медом божанске љубави. Он је искусио уграбљење ума. Старац Герасим. Крајњи исихаста. Чудесан подвижник. Практиковао је умну молитву. Имао је непрестано изливање суза. Наслађивао се Исусовом молитвом. Старац Игнатије. Дуго година без очију. Годинама је био духовник. Молећи се умно и непрестано, од молитве се из његових уста ширио миомирис. Био је и други, најчудеснији, отац Данило, који је био подражаватељ Великог Арсенија. Крајње ћутљив, затворник, цео живот служитељ. Од његових суза земља пред њим увек је била влажна. Зато је желео да на Светој Литургији коју би он служио не буде нико непознат, да не би видео његово дело”. (11. писмо) Отац Данило је изузетно примао само, тада младе монахе, Арсенија и Јосифа, потоњег Светог Јосифа Исихасту, који су од њега примили поредак монашког подвизавања. Било је и других, као што су Старци Кодрат Каракалски, Атанасије Григоријатски, Филарет Констанонитски, Агиопавлиту Герасим Менаја, Андреј и Теодосије - који је написао књигу о сталном божанском причешћу – и многи

други, које није могуће пописати. Било је и других незнатних делатника, које Промисао Божји није открио.

Благодаримо Богу који је у наше дане пројавио савремене свете личности, које су примиле и пренеле ватру истинског светоотачког предања и исихастичког духа на свеколику пуноћу Цркве.

Будући да је немогуће у овом кратком предавању представити све оце – у најмању руку оне који су познати – навешћемо само неке карактеристичне свете личности, које су одиграле значајну улогу у овом препороду филокалијског предања на Светој Гори. Међу њима је Свети Силуан Атонски, којег је открио и представио Свети Софроније. Он је био веома важан за савремено светогорско монаштво, јер су његов живот и учење, које је написао и објавио на разним језицима Свети Софроније, вратили на праве основе пут подвига и освећења.

Свети Јосиф Исихаста целог свог живота тражио је, попут пчеле, светогорске цветове исихије. Као резултат тога, предао нам је мед исихастичког искуства, које је неговао умном молитвом у атонским пећинама. Његов живот, учење и искуство постали су познати преко издања његових писама од стране Манастира Филотеја и Ватопеда, као и његовог житија од стране његове духовне деце, Јосифа Ватопедског и Јефрема Филотејског. Ова издања била су повод да се велики број младих људи окрене монаштву и повеже са његовом духовном децом, Јефремом Катунскијским, Јосифом Ватопедским, Харалампием Дионисијатским и Јефремом Филотејским, и да се из овог корена обнове људством многи манастири на Светој Гори и ван Свете Горе, мноштвом монаха и монахиња. Утицај овог учења Старчевог и његове духовне деце сеже до народа у свету, са исходом да се чак и деца уз бројаницу моле Исусовом молитвом.

Међутим, и овај сами велики подвижник, Свети Јосиф Исихаста, био је погрешно тумачен током целог свог живота и од многих сматран прелесником. Овде се потврђују речи Светог Никодима који каже: ‘Ако чујемо да благодат дејствује у другима, завидећи клеветамо их, и сами не верујемо да благодат дејствује у садашњем времену’. И сам Свети Јосиф Исихаста у свом писму пише: ‘Данас се не чује реч о томе. Јер је велика брига и старање о материјалним стварима обузела људе и готово путпуни презир према животу у трезвеноумљу, тако да многи, не само не желе да га истраже, науче и практикују, него и када чују да неко говори о томе, одмах устају против њега, сматрајући га неразумним и лудим, јер живи животом другачијим од других.’ (13. писмо).

Такође, као новојављена звезда исихастичког живота и делања умне молитве, коју је примио од Светог Јосифа Исихасте, показао се Свети Јефрем Катунскијски.

Још један светионик овог духовног препорода је Свети Пајсије, који је заиста засијао у целом православном свету, прелазећи границе Свете Горе и Еладе, освајајући душе својим животом, речима и чудима. Неколико књига које је написао, његово житије, које су написала његова духовна деца, и драгоцено издање његовог учења од стране манастира Суроти, као и преводи на многе језике, учинили су Старца Пајсија феноменом у савременом православном свету, и не само православном. Заиста је он отац читаве васељене.

Присуство старца Теоклита из манастира Дионисијата на Светој Гори, његово бављење филокалијским трезвеноумним оцима, као и њихово истицање кроз многе књиге које је написао, допринело је у највећој мери додиру православних монаха и лаика са светоотачким предањем.

Има још много светогорских личности, старијих и новијих, као што су Старац Хади Георгије, отац Тихон Рус, Србин Георгије Бранко (ученик Светог Јосифа Исихасте), старци Румуни Дионисије и Јован из скита Колицу, као и новији игумани, Георгије Григоријатски и Емилијан Симонопетритски, сваки на свој начин, присуством, речју или писаним словом, пренели су до наших дана богатство филокалијских отаца.”

НАСТАВЉАЧИ ФИЛОКАЛИЈСКОГ ПРЕДАЊА УНУТАР ГРЧКЕ

Почевши у Светој Гори, филокалијски препород се пренео и изван ње. Наводимо неке од најважнијих представника на територији Еладе.

Свети Нектарије, епископ Пентапољски чудотворац, који је често општио са Светим Данилом Катунакијским, пренео је филокалијско предање, како у манастиру који је основао на Егини, тако и на многобројну своју духовну децу, као и на своје ученике у црквеном училишту Ризарију, у којој је био управник. Велики број његових списа, његов свети живот и чуда, дали су му назив “Светитељ нашег века”. Сав православни свет заволео је Светог Нектарија, који свуда шири благодат исцељења својим безбројним чудима.

Носиоци истог духа филокалијског препорода, који су имали непосредан или посредан додир са Светим Нектаријем, били су: Свети Сава са Калимоса, Амфилохије са Патмоса, Гервасије Параскевопулос, Филотеј Зервакос и светогорски игуман Свети Јероним Симонопетритски. Присуство Светог Јеронима у симонопетритском метоху Вазнесења у Атина, са свакодневним богослужењима, честим бдењима и исповестима, учинило га је духовним извором на којем су богољубиви људи, монаси и лаици, толили жеђ водама филокалијског предања. Изузетан допринос дао је он у обнови и утемељењу женског монаштва на светототачким темељима.

На почетку 20. века, процветао је у пустињи Атине, као миомирисна ружа божанске благодати, Свети Николај Планас, скромни и презрени атински свештеник. У супротности са моралистичким и антимонашким духом свог времена, живео је и преносио дух филокалијских отаца. Прогањан, у оскудици, злопатећи се и презрен чак и од стране црквених власти, без помпе је сејао семе светоотачког предања – својим дугочасовним бдењима, помињањем хиљада имена која је носио са собом, али највише својим освештаним присуством. Својом једноставношћу и смирењем чинио је чуда и бивао светлост за оне који су имали очи које су чезнуле да виде и доживе истински светоотачки живот. Двојица таквих су велики грчки писци Александар Пападијамантис и Александар Моратидис, који су га пратили и прислуживали му у читању и појању свештених богослужења. Поменуто двојица великих писаца, заједно са иконописцем и писцем Фотијем Кондоглу, и лаиком проповедником Димитријем Панагопулосом, представљају неке од лаика представника филокалијског предања.

Старац Херувим Светогорац, оснивањем манастира Параклита и објављивањем бројних књига филокалијског садржаја, и посебно савремених светогорских личности, ојачао је духовну обнову која се већ одвијала.

Заблиставши као светла звезда у центру Атине, обасјао је васељену Светогорац Свети Порфирије Кавсокаливит. Донео је из Свете Горе предање кољивара (новофилокалиста). Живео је близу напаћених људи уз бдења, Свете Литургије, дугочасовне исповести и поуке. Користећи са смирењем велике благодатне дарове прозорљивости и предвиђања, које му је Бог подарио, чинио је живим присуство Духа Светога у савременом свету порицања свега.”

На великом острву Кипру увек је било народне побожности, а у филокалијском препороду главну улогу имао је манастир Ставровуни са главним представницима обновитељима манастира, Кипранима, који су се вратили из Свете Горе, и то: Игуман Дионисије први, Игуман Варнава и његова браћа по телу Калиник и Григорије, и (после Варнаве) Игуман Дионисије други, као и јеромонах Кипријан. Њихови настављачи били су игумани Герман и Атанасије. Они су преносили подвижнички дух отаца кољивара (тј. новофилокалиста) и утицали на живот монаха и народних слојева. Између многобројних људи, који су водили подвижнички живот у свету, као пример наводимо деда Панаиса Хацијониса са двојцом своје браће, Василијем и Трифуном.

Многи монаси из манастира Ставровуни, преносећи подвижнички дух, послужили су и на другим местима широм православља, као новојављени Свети и учитељи филокалијског опита. Поменућемо само неке од њих, као на пример

Свештенотомученика Филумена, његовог брата близанца, јеромонаха Елпидија и старца Јосифа, који је обновио Свети манастир Ватопед, обогативши га великим бројем монаха, од којих је већина пореклом са Кипра. Старац Јосиф се вратио на кратко на Кипар, доносећи са собом подвижничко искуство филокалијског предања, које је задобио подвизавајући се код ногу великог подвижника данашњег времена, Светог Јосифа Исихасте, и уз присуство свог духовног сина, Митрополита Лемесоског Атанасија, основао мноштво монашких братстава, које, заједно са другим манастирима, утичу на духовни живот Кипра.

Вреди поменути овде Светог Старца Гаврила, који је из Манастира Апостола Варнаве дошао на Атос, и оданде се вратио на Кипар, поставши игуман манастира који је био под турском окупацијом. Живећи у метоху манастира Кикоса у Никозији, он је на клирике и лаике преносио миомирис светоотачког предања.

НАСТАВАК ФИЛОКАЛИЈСКОГ ПРЕДАЊА У ОСТАЛОМ ПРАВОСЛАВНОМ СВЕТУ

Свети Пајсије Величковски је преузео на себе ширење филокалијског духа у Молдавији и Русији. Живео је као пустињак на Светој Гори и као Старац Пантократорског Скита Пророка Илије. Дошао је у додир са предводницима филокалијског покрета и почео да сакупља и преводи филокалијске текстове. Вратио се са својим братством у Молдавију, где је основао велике монашке заједнице. Превео је Филокалију на словенски језик и објавио је само 11 година после јелинског издања Светог Никодима Светогорца. Филокалија је најшире била прихваћена, не само међу монасима, већ и међу лаицима.

Филокалијски покрет је најдубље утицао на верски и друштвени живот и у Русији. У тој клими негована је институција Стараца и појавили су се многи монашки центри, међу којима су се издвојили манастири Саров и Оптина, са светлим ликовима Светог Серафима и Светог Варсануфија. Исусова молитва била је заступљена у свим слојевима руског народа и развила се најдубља народна побожност. Садржај филокалије постао је познат широј публици путем књиге “Казивања једног боготражитеља”, која је са руског преведена на многе европске језике и објављена широм Европе. У Јелади је постала широко позната кроз многа поновљена издања.

После кризе коју је православно предање доживело у 16. и 17. веку са јаким западним утицајем, и после трагања за новим орјентацијама у веку који је уследио, створила се нова ситуација. Овај духовни препород утицао је на многе философе и писце, као што су Достојевски, Берђајев, Толстој и други.

Значајан је био утицај филокалијског покрета и у Румунији, где је дошло до обнове монаштва и труда да се поново повеже са Светом Гором, што је постигнуто честим поклоничким путовањима на Атос од стране многих лаика, клирика, монаха и епископа. Присуство светих личности као што су Свети Клеопа Илие, Арсеније Бока, Арсеније Папацок, Пајсије Олару и други, као и светогорски Старци Дионисија и Јован из Ватопедског Скита Колицу – и Петроније из Скита Светог Претече, потврђује наставак филокалијског духа и у овој православној земљи.

Присуство Светог Јустина Поповића у Србији и великог броја његових ученика, као и других светих личности, као што су Свети Николај Велимировић, Старац Тадеј из Витовнице и Свети Патријарх Павле, допринело је филокалијском препороду, како у академском простору, тако и у монашком животу, а такође и у народу. Снажно је било присуство на територији Еладе потоњих епископа Амфилохија, Атанасија, Иринеја и других Срба отаца, који су били повезани са свим савременим филокалијским личностима у Јелади. Они су, у време својих теолошких студија у Атини, живели са бдењима интензивним богослужбеним животом, чинећи јачим миомирис филокалијског предања, којег су били носиоци и које су пренели у своју отаџбину. Плод тога је био

процват филокалијског духа, како у бројним манастирским братствима, тако и међу клирицима и лаицима.

Раскошна богословска, подвижничка и господствена личност Светог Светогорца Старца Софронија, оснивање Манастира у Есексу у Енглеској и многи његови списи, који садрже исихастички дух, донели су духовни филокалијски препород како у Великој Британији, тако и у западном хришћанском свету. Посебно бих издвојио две његове књиге, “Видети Бога какав Он јесте” и “О молитви”, у којима је централна тема умна молитва.

На крају бих поменуо личност новог Козме Етолског, који је потекао из истог манастира (Филотеја), Старца Јефрема из Аризоне. Мислим да ће о овој савременој светој личности писати црквена историја као о преносиоцу опитног и аутентичног филокалијског предања са Атоса и његовог Светог Старца Јосифа Исихасте, у Канаду и Америку. Оснивање око 20 манастира (односно, друге Свете Горе) представља заиста дело благодати Свесветог Духа кроз ову савремену филокалијску личност, Старца Јефрема Филотејског и Аризонског. Резултати његовог духовног доприноса већ су видљиви, како међу клирицима, тако и међу мноштвом лаика наше браће и сестара, који држе бројаницу, баве се Исусовом молитвом и преплављују манастире Старца Јефрема.

Процват филокалијског предања допринео је обнови светоотачког богословља, захватајући и народне слојеве. Ова обнова за свој центар има молитву, и то умну молитву, повезану са учешћем у Светим Тајнама, утемељеним на личности Христа, а посебно са учешћем у Божанском Причешћу, којим се остварује учешће у животу у Христу. Темељ филокалијског покрета је живот у Христу, који се живи подвигом, покајањем, исповешћу, молитвом и Божанском Евхаристијом, а као израз тога долази живот по Христу. То је, дакле, начин живота обновљеног човека. Човек може бити грешник, међутим, животом по Христу он се обнавља. Живот по Христу долази као потврда живота у Христу. Зато човек треба непрестано да живи у покајању. Покајање треба да буде дело и начин његовог живота. Управо су то говорили и практиковали све ове савремене филокалијске личности које смо поменули. У наше време, савремени оци и савесни чланови Цркве су изражаваоци филокалијског предања.

Молим ваше благослове и молитве.

Са јелинског превео Д. Ристић

Извори:

Г. Манзаридис, “Социологија хришћанства”, изд. Пурнарас, Солун 2010.
Протопрез. Василије Каљакманис, “Пастирско богословље”, изд. Ostrakon, Солун 2021.
Свети Никодим Светогорац, “Филокалија”, Први том, Предговор
Старац Јефрем Филотејски, “Мој старац Јосиф Исихаста и Спилеот”
Старац Јосиф, “Изложење монашког опита”, изд. Манастир Филотеј
Старац Јосиф Ватопедски, “Старац Јосиф Исихаста”
Архим. Софроније (Сахаров), “Свети Силуан Атонски”
Архим. Софроније (Сахаров), “Видети Бога какав Он јесте”
Архим. Софроније (Сахаров), “О молитви”
Старац Порфирије Кавсокаливит, “Живот и поуке”
Д. Ферусис, “Поп калуђер Никојал Планас”
“Св. Пајсије Светогорац”, изд. Св. Исихастирија Јеван. Јован Богослов, Василика, Солун
“Казивања једног боготражитеља”, непознатог писца